

België en de buurlanden: sectorale loonkosten en productiviteit in perspectief

Expertengroep 'Concurrentievermogen en Werkgelegenheid' (EGCW). (2013). *Verslag aan de Regering – Arbeidskosten, loonsubsidies, arbeidsproductiviteit en opleidingsinspanningen van ondernemingen.*

De arbeidsproductiviteit in ons land ligt hoog, de loonkosten ook. Maar hoe komen de bedrijfstakken¹ in ons land uit een vergelijking met de buurlanden als we beide samen bekijken? De federale regering richtte een expertengroep op om op die vraag een licht te werpen. De groep kwam tot het besluit dat een aantal bedrijfstakken het algemeen bekeken goed blijken te doen, maar andere, met name industriële branches bevinden zich in een risicozone, en worden zo in hun potentiële groei bedreigd. Waarmee meteen de aanzet gegeven werd voor een nieuw hoofdstuk in het debat over de competitiviteit van onze economie.

Bouwstenen voor de competitiviteitsdiscussie

In het kader van Relanceplan richtte de federale regering eind 2012 een expertengroep op, met vertegenwoordigers van de Nationale Bank van België (NBB), het Federaal Planbureau (FPB), de Hoge Raad voor Werkgelegenheid (HRW), de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI), de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) en Eurostat.

De groep kreeg drie opdrachten die rechtstreeks of onrechtstreeks kaderen in de discussie over de zogenaamde 'Wet van 1996'², die om de werkgelegenheid te bevorderen en het concurrentievermogen

van de ondernemingen te vrijwaren onder meer een tweejaarlijkse loonnorm heeft ingevoerd, waarmee de maximumgrens voor de loonstijging in ons land wordt bepaald. Zoals bekend wordt die norm gebaseerd op een vergelijking van de evolutie van de loonkosten in ons land met de (verwachte) loonkostenstijging bij onze drie belangrijkste handelspartners: Duitsland, Frankrijk en Nederland. Die vergelijking gebeurt door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, in het zogenaamde 'Technisch Verslag'. Het Secretariaat van de CRB baseert zich daarvoor onder andere op gegevens uit de nationale rekeningen en, voor de vooruitzichten, op ramingen van de OESO. In de loop der jaren verfijnde de Raad de methodologie, bijvoorbeeld om de evolutie van de arbeidsduur in ons land en de buurlanden beter in kaart te kunnen brengen. Maar bij de sociale partners en in de politieke wereld groeide in de voorbije jaren de overtuiging dat de vergelijking toch nog mank loopt: ze houdt namelijk geen rekening met allerlei 'loonsubsidies' die buiten het systeem van de vermindering van socialezekerheidsbijdragen worden toegekend. Aan de experts werd dus gevraagd om die loonsubsidies in ons land en de buurlanden in kaart te brengen.

Maar de Wet van 1996 bekijkt de hele privésector als een geheel, terwijl zowel de arbeidskosten als de productiviteit per bedrijfstak sterk kunnen verschillen. Als we de competitiviteit van onze economie juist willen inschatten, is het essentieel om daar van naderbij naar te kijken: onze chemische bedrijven concurreren niet met de auto-industrie in de buurlanden, laat staan met de horeca. Bovendien hebben de maatregelen om de loonkosten te verlagen een verschillende impact op elk van de sectoren. Waarmee meteen de contouren naar de tweede opdracht voor de expertengroep geschetst zijn.

Het hele debat over de productiviteit en de werkgelegenheid kadert in de evolutie naar een 'kenniseconomie', waar het menselijk kapitaal een belangrijke rol speelt. De vorming van werknemers in de ondernemingen is daarbij een cruciale factor. De sociale partners spraken daarvoor een norm af: 1,9% van de loonmassa moet aan vorming worden besteed. De meting daarvan is echter niet onomstreden. Zodat de derde opdracht voor de groep een objectivering ervan inhield.

In deze bijdrage wordt verder vooral ingegaan op de tweede taak: de sectorale verschillen. Maar omdat bij de inschatting daarvan ook de loonsubsidies in rekening moeten worden gebracht, loont het toch de moeite om daar even op in te gaan.

Het loonverschil 'weggesubsidieerd'? Een genuanceerde kijk ...

Sinds het begin van de jaren 1980 werd een ganse batterij maatregelen in stelling gebracht om de arbeidskosten te verlagen. Aan de ene kant gaat het daarbij om verminderingen van de werkgeversbijdragen in de sociale zekerheid, zowel algemeen als gericht op specifieke doelgroepen. Anderzijds werden er verschillende loonsubsidies ingevoerd. In 1996 werd zo 1,40% van de arbeidskost (vóór vermindering) op één of andere manier door de overheid gecompenseerd: 0,28% via de loonsubsidies en 1,13% via bijdrageverminderingen. In 2011, het laatste jaar waarvoor er gegevens zijn, bedroeg de totale vermindering 5,75%: 3,18% via de loonsubsidies en 2,57% langs de socialezekerheidsbijdragen. Het arbeidskostenverschil dat in de opeenvolgende Technische Verslagen van de CRB werd opgenomen, houdt enkel rekening met de socialezekerheidsbijdragen en de eventuele verminderingen daarvan – in België en de buurlanden. Maar om het verschil

verder te corrigeren voor de loonsubsidies, moet natuurlijk nagegaan worden of ook onze buurlanden dit soort subsidies kennen. Geen eenvoudig werk, want de informatie kan niet zomaar uit de nationale rekeningen of andere internationaal beschikbare bronnen worden afgeleid. Met behulp van de buurlanden kon worden vastgesteld dat het in Nederland en Duitsland om relatief kleine bedragen gaat, die minder dan 1% van de loonkosten betreffen. Bovendien namen ze met name in Duitsland af sinds 1996. Ook in Frankrijk ging het over beperkte bedragen.³ Overigens werd met het systeem van tijdelijke werkloosheid bij ons geen rekening gehouden, omdat daarbij geen loon wordt gesubsidieerd maar een uitkering wordt betaald. In de buitenlandse systemen (zoals de bekende 'Kurzarbeit' in Duitsland) zit wel een beperkt element van loonsubsidies, zodat die werden meegerekend.

Blijft de vraag welke subsidies in ons land wel en niet moeten worden meegeteld. Daarvoor kunnen verschillende redeneringen worden gevolgd. Als alle subsidies, ook die met een erg specifiek doel zoals de dienstencheques of de Sociale Maribel, worden meegerekend, dan daalt het loonverschil voor de periode 1996-2011 van 4,60% (Technisch Verslag) tot 0,55%.

Maar van een aantal van die subsidies kan bezwaarlijk gesteld worden dat ze de competitiviteit van onze economie ten goede komen. Als ze meegerekend worden in het loonverschil moeten ze ook worden verrekend in de toekomstige loonnormen. Dat zou als gevolg hebben dat het ondersteunen van de werkgelegenheid in sectoren die niet aan concurrentie onderhevig zijn – neem de dienstencheques – de voor alle bedrijfstakken samen berekende gemiddelde loonstijging zou drukken. Dat zou dan extra 'marge' creëren voor de sectoren die wel rechtstreeks met buitenlandse ondernemingen moeten concurreren – waar de lonen dan eventueel zouden kunnen stijgen, ten koste van de competitiviteit. Dat is uiteraard nooit de filosofie van de norm geweest. Een soortgelijke redenering kan ook worden gevolgd voor de regionale maatregelen – en in een wat meer toekomstgericht perspectief dus ook voor de maatregelen die binnenkort worden geregionaliseerd. Een specifieke subsidie in één gewest zou de gemiddelde arbeidskostentoeename voor België reduceren en zo de totale marge verhogen, en dus als gevolg kunnen hebben dat bedrijfstakken die zich vooral in de andere gewesten bevinden zich 'uit de markt' prijzen.

Eigenlijk gaat de redenering op voor alle maatregelen die op de ene sector een heel andere uitwerking hebben dan op de andere sector, wat bijvoorbeeld geldt voor bepaalde doelgroepmaatregelen.

Vervolgens kan je je afvragen of alleen een correctie moet worden gemaakt voor de subsidies zelf, of dat misschien best de werkgelegenheid in de hele betrokken bedrijfstak uit de vergelijking wordt geschrapt. Als voorbeeld kunnen weer de dienstcheques dienen: zonder de subsidie zou die sector wellicht bijna onbestaande zijn, en het niet wegwerken ervan doet de gemiddelde loonkost dus op een oneigenlijke manier dalen. Afhankelijk van de gevolgde hypothesen kan het loonverschil macro-economisch ingeschat worden op 4,10% tot 2,06%. De keuze tussen alle verschillende opties komt toe aan de regering en de sociale partners, maar in de context van de Wet van 1996 is ze natuurlijk cruciaal.

Als we bedrijfstak per bedrijfstak gaan kijken, en zeker als we zoals later zal blijken vooral naar de sectoren kijken die aan concurrentie onderhevig zijn, spelen dit soort 'spill-over'-overwegingen een minder grote rol. Dus is er daarbij vanuit gegaan dat alle loonsubsidies konden worden meegerekend. In België, want voor de buurlanden bleek een sectoruitsplitsing niet haalbaar. Hierdoor wordt de situatie van de Belgische bedrijfstakken wat gunstiger voorgesteld dan in werkelijkheid het geval is, maar zoals al gesteld is de impact van dat probleem eerder beperkt.

Productiviteit en arbeidskost: wat is meetbaar en vergelijkbaar?

Conceptueel is het niet zo moeilijk: de productiviteit is de toegevoegde waarde die tijdens een uur arbeid wordt gecreëerd, en de arbeidskost is wat de werkgever daarvoor moet betalen. Om die te vergelijken met de buurlanden, helpt het alvast dat we in één muntunie zitten: we vermijden wisselkoerseffecten. Maar desondanks kan het prijsniveau verschillen en als bij ons dezelfde producten duurder zijn dan elders, dan kunnen we moeilijk stellen dat wij 'productiever' zijn. Gelukkig is dat probleem minder groot als we vooral naar producten kijken die internationaal verhandeld worden: daar legt de wereldmarkt een (min of meer) uniforme prijs op. Maar naast het niveau moet ook de prijsevolutie worden weggewerkt, om tot een reële productiviteit

te komen. Dat betekent overigens meteen dat er niet zoiets bestaat als een 'absoluut' niveau van productiviteit, onafhankelijk van elke referentie naar het prijsniveau. De prijs is immers de enige manier om, zelfs letterlijk, 'appels' en 'peren' op te tellen. Vervolgens moeten we de arbeidskost vergelijken. Die wordt meestal per uur uitgedrukt, om fluctuaties in de arbeidsduur weg te werken. Dat lukt eigenlijk alleen maar voor de loontrekkenden: productie en arbeidskost voor zelfstandigen uit elkaar halen is ondoenbaar. Tenzij we ervan uitgaan dat ze gemiddeld even veel 'verdienen' als de loontrekkenden. Een hypothese die zinvol is als er niet te veel zelfstandigen in de sector werken. Dat bemoeilijkt alvast de vergelijkbaarheid van een aantal bedrijfstakken.

Zoals reeds aangehaald, worden de Belgische loonsubsidies in de vergelijking verwerkt. En dan plaatsen we arbeidskost en productiviteit naast elkaar, per bedrijfstak, in België en de buurlanden. Maar de 'productiviteit' berekenen heeft niet veel zin in sectoren waar de 'prijs' de 'kost' niet voor het grootste deel dekt. Omdat er geen markt is, of die erg sterk door de overheid wordt ingeperkt. Neem het onderwijs of de gezondheidszorg. In die sectoren wordt de productie vaak geschat door de kosten op te tellen – waaronder ... de arbeidskost – zodat het vergelijken van productiviteit en arbeidskost zinloos wordt. En dan zijn er nog een aantal sectoren die in de vier betrokken landen zo verschillend zijn samengesteld dat een vergelijking op dat brancheniveau ook weinig zin heeft – op een meer gedetailleerd niveau zou dat eventueel wel kunnen.

Van de 38 sectoren van de nationale rekeningen (de zogenaamde 'A38') blijven er zo 21 over. Dat betekent natuurlijk niet dat de andere sectoren minder belangrijk zouden zijn, maar daarvoor was het nu eenmaal niet mogelijk om een zinvolle vergelijking te maken. Bovendien zijn het vooral de wel onderzochte 21 branches die het sterkst in een omgeving van internationale concurrentie actief zijn. Al ontbreken er ook enkele uit die groep. Zo kon bijvoorbeeld de transportsector niet worden meegenomen, omdat daar ook het openbaar vervoer inzit. De bedrijfstakken die wel overblijven, kunnen we in twee groepen indelen: de verwerkende nijverheid of industrie, en de 'internationaal vergelijkbare marktdiensten'. De beperking is daarbij een onvermijdelijk nadeel, maar dat doet niets af van de vaststellingen die we alvast voor deze 21 sectoren kunnen maken.

Om wat te leren? Als de verhouding tussen de arbeidskosten en de arbeidsproductiviteit per uur, ofwel de arbeidskost per eenheid product, in ons land hoger ligt dan elders, dan is de rentabiliteit van de ondernemingen hier logisch gezien lager: ze maken minder winst. Tenzij ze hun producten aan een hogere prijs kunnen verkopen, maar dat ligt in een concurrentiële markt natuurlijk niet voor de hand. Het risico neemt dus toe dat ze zich elders zullen vestigen. De cijfers vertellen natuurlijk niet het hele verhaal: elke sector bestaat uit verschillende bedrijven, die ook verschillende producten produceren. Het algemeen beeld gaat niet noodzakelijk voor al die onderdelen op. We vergelijken bovendien alleen met de drie buurlanden, maar heel wat bedrijven opereren in een veel bredere of zelfs globale context. Bovendien zijn er andere factoren dan de arbeidskosten die bedrijven aantrekken of afstoten, en die dus mee

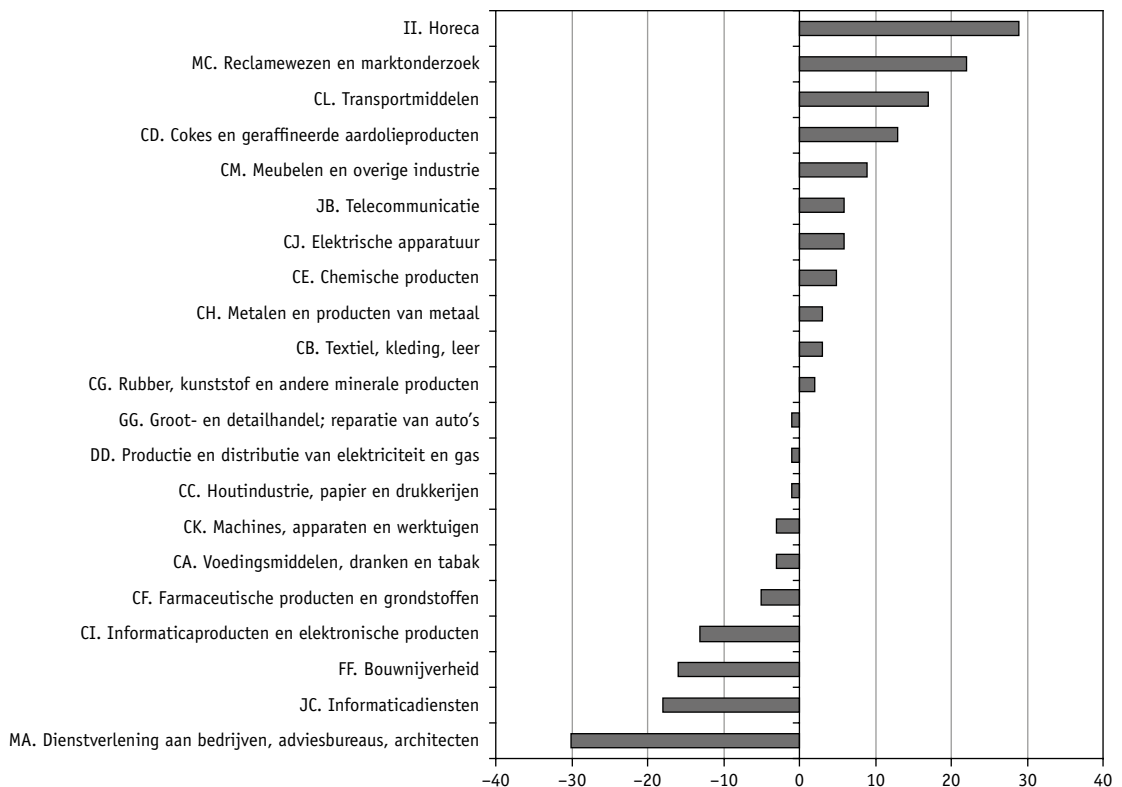
de competitiviteit bepalen – de zogenaamde ‘niet-kosten-competitiviteit’. De analyse geeft dus een aanduiding van het risico voor de potentiële groei van sommige sectoren, zonder dat daarmee meteen ook het laatste woord gezegd zou zijn.

Een economie in vier kwadranten: de industrie in moeilijkheden?

Een eerste vaststelling: in zo goed als alle bedrijfstakken ligt de arbeidskost per uur in ons land hoger dan in (het gewogen gemiddelde van) de buurlanden. Tweede vaststelling: in ons land ligt de arbeidsproductiviteit in de meeste sectoren óók hoger dan bij de burens. Als we de verhouding tussen beide uitzetten en vergelijken met de burens, dan krijgen we het beeld uit figuur 1.

Figuur 1.

Verhouding tussen de arbeidskosten en de productiviteit: verschil tussen België en het gewogen gemiddelde van de drie buurlanden in 2010 (in %)



Bron: EGCW

In de meeste industriële sectoren ligt de arbeidskost per eenheid product duidelijk hoger dan bij de concurrenten, en dat geldt met name voor textiel, kleding en leer, de sector van chemische producten, de productie van elektrische apparatuur en de productie van transportmiddelen. De uitzonderlijke positie van de horeca wordt overigens vooral verklaard door het statistische probleem van het hoge aandeel zelfstandigen.

Zeker als we de niveaoverschillen bekijken, zoals in de figuur, moeten we er natuurlijk rekening mee houden dat historische, structurele verschillen tussen onze sectoren en de buitenlandse tegenhangers een rol kunnen spelen. Bovendien zullen bedrijven hun investeringsbeslissingen niet laten afhangen van één momentopname. Dus is het verstandig om ook eens naar de evolutie te kijken. Dat past uiteraard in

de logica van de loonnormwet en de daarmee samenhangende discussie over de eventuele afname van onze competitiviteit. Als we dat doen, dan blijkt dat in de meerderheid van de bestudeerde bedrijfstakken de kosten sneller stegen dan in de buurlanden. De reële productiviteit steeg dan weer een stuk trager dan bij de burens. Dit in tegenstelling tot de nominale productiviteit (dus niet gecorrigeerd voor de prijsevolutie) wat erop wijst dat de Belgische bedrijven hun prijzen meer konden of moesten verhogen dan hun concurrenten. Als er tegenover die hogere prijs ook een betere kwaliteit staat waar de klant voor wil betalen, is dat vanzelfsprekend geen probleem. Anders mogelijk wel.

Als we niveau en evolutie samenbrengen in één beeld, dan levert dat tabel 1 op, met een indeling in vier kwadranten.

Tabel 1.

Vergelijking van arbeidskosten en productiviteit per bedrijfstak naar niveau en evolutie

		Niveau van de arbeidskosten per uur /niveau van de nominale productiviteit, 2010	
		Hoger dan het gewogen gemiddelde van de drie buurlanden (NL, FR, DE)	Lager dan het gewogen gemiddelde van de drie buurlanden (NL, FR, DE)
Groei van de arbeidskosten per uur/groei van de productiviteit in volume	Hoger dan in minstens twee landen	KWADRANT I CD. Cokes en geraffineerde aardolieproducten CL. Transportmiddelen CM. Meubelen en overige industrie JB. Telecommunicatie CE. Chemische producten CG. Rubber, kunststof en andere minerale producten	KWADRANT III CI. Informaticaproducten en elektronische producten CK. Machines, apparaten en werktuigen CF. Farmaceutische producten en grondstoffen GG. Groot- en detailhandel; reparatie van auto's CC. Houtindustrie, papier en drukkerijen
	Lager dan in minstens twee landen	KWADRANT II CJ. Elektrische apparatuur II. Horeca MC. Reclamewezen en marktonderzoek CH. Metalen en producten van metaal CB. Textiel, kleding, leer	KWADRANT IV MA. Dienstverlening aan bedrijven, adviesbureaus, architecten FF. Bouwnijverheid DD. Productie en distributie van elektriciteit en gas CA. Voedingsmiddelen, dranken en tabak JC. Informaticadiensten

Bron: EGCW

Kwadrant I levert potentieel het meest problematische beeld op: de arbeidskost per eenheid product ligt hoger dan in de buurlanden, en evolueert minder gunstig. Als we bovendien kijken hoe deze bedrijfstakken het de laatste jaren deden in ons land, dan zien we dat de toegevoegde waarde er óók veel minder gunstig evolueert dan bij de burens. De werkgelegenheid (aantal gewerkte uren) levert een wat meer gemengd beeld op. In kwadrant II wordt een hoog niveau gecombineerd met een gunstige evolutie. Hier zien we dat vooral de werkgelegenheid een minder positief beeld oplevert, terwijl de toegevoegde waarde dan weer beter standhoudt.

Kwadrant III vertrok van een relatief gunstige situatie, maar de evolutie speelt in het nadeel van de Belgische sectoren. Dat laat zich zowel merken in het arbeidsvolume als in de toegevoegde waarde. Het IVe kwadrant combineert een lagere arbeidskost per product met een gunstigere evolutie. Deze vertaalt zich, zoals vermeld, in een relatief positieve evolutie van de toegevoegde waarde en (zij het minder uitgesproken) van de werkgelegenheid. Uit deze analyse blijkt dat de industrie in ons land zich in een minder gunstige positie lijkt te bevinden. Het loont dus de moeite om daar wat verder op te focussen, zoals gebeurt in tabel 2.

Tabel 2.

Arbeidskosten en productiviteit per uur voor de volledige verwerkende nijverheid

	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland	Gewogen gemiddelde van de drie buurlanden
Arbeidskosten en uurproductiviteit voor de volledige verwerkende nijverheid – 2010					
Arbeidskosten per uur (rekening houdend met loonsubsidies)	36,2 EUR	33,0 EUR	30,9 EUR	31,1 EUR	32,0 EUR
Nominale uurproductiviteit	51,9 EUR	47,7 EUR	40,9 EUR	49,6 EUR	45,3 EUR
Verhouding tussen beide	69,8%	69,2%	75,7%	62,7%	70,6%
Gecumuleerde groei over de periode 1995-2010					
Arbeidskosten per uur	49,8%	41,3%	58,4%	63,0%	47,8%
Nominale uurproductiviteit	53,4%	60,0%	42,1%	69,1%	54,0%
Uurproductiviteit in volume	46,6%	51,1%	60,9%	53,6%	
Arbeidskosten per eenheid product	2,2%	-6,5%	-1,6%	6,1%	
Resultaatsindicatoren – Gecumuleerde groei over de periode 1995-2010					
Toegevoegde waarde in volume	13,1%	23,7%	18,2%	29,3%	
Gepresteerde arbeidsuren	-22,9%	-18,1%	-29,6%	-15,8%	

Noten: De aandelen van het gewogen gemiddelde worden verkregen via het relatieve aandeel van de BBP's. Het gewogen gemiddelde van de groeivoeten wordt verkregen door de weging van de indices van elk land.

Als we de hele verwerkende nijverheid samen nemen, dan blijkt dat de arbeidskosten per uur bij ons hoger liggen dan in elk van de drie buurlanden. Ook de productiviteit ligt hoger. Die vergelijking roept meteen de vraag naar de causaliteit op: in welke mate is deze situatie het gevolg van de uitstoot van laaggeschoolden en van het gebruik van zoveel mogelijk kapitaalintensieve technologieën waarvoor vooral hoger geschoolde (en meer

betaalde) werknemers ingezet worden – en in welke mate is ze er de oorzaak van?

Uit de vergelijking tussen arbeidskosten en productiviteit leiden we af dat de arbeidskost per eenheid product een stuk hoger ligt dan in Nederland, een stuk lager dan in Frankrijk en ongeveer op hetzelfde niveau als in Duitsland. De stijging liep in de voorbije vijftien jaar hoger op dan in Duitsland, dat zoals bekend al sinds geruime tijd inzet

op loonmatiging. Ook in Frankrijk deed zich een daling voor, met name omdat de Franse industrie geconfronteerd werd met dalende prijzen. De toegevoegde waarde groeide bij ons een stuk minder sterk dan bij de burenen, wat zich vertaalde in een afname van het aantal gewerkte uren met 22,9%. De vergelijking met Nederland is instructief: ook daar stegen de arbeidskosten per eenheid product (vanaf een lager niveau dan bij ons) en namen de prijzen toe. Maar Nederland zag de toegevoegde waarde sterker toenemen en de werkgelegenheid minder dalen. Wellicht liggen factoren die niet meteen gevat worden in arbeidskosten en -productiviteit, zoals de economische structuur of innovatie, hiervan aan de basis.

De industrie in ons land heeft het dus moeilijk, als gevolg van de internationale concurrentiedruk en recent ook van de crisis. In heel wat branches groeiden de arbeidskosten bovendien sterker dan de productiviteit, ondanks alle loonsubsidies. In periodes van laagconjunctuur leidt dat tot banenverlies, dat wordt gecompenseerd of uitgesteld, via extra subsidies of andere maatregelen zoals de tijdelijke werkloosheid. Maar de uitstoot van laaggeschoolden wordt er niet mee tegengehouden. Tegelijk komt de Belgische arbeidsmarkt als geheel tijdens de crisis niet zo slecht uit een internationale vergelijking, maar dat blijkt vooral te danken aan diensten die niet op de internationale markt

worden verhandeld en waarvan een belangrijk deel rechtstreeks door de overheid wordt gesubsidieerd. De vraag naar de houdbaarheid hiervan op langere termijn, en de maatregelen die kunnen worden genomen om het tij te keren, wordt daarmee gesteld. Stof tot nadenken voor de politieke besluitvormers en de sociale partners. En wellicht ook voor een volgend expertenrapport.

*Tom Bevers (FOD WASO),
lid van de expertengroep op vraag van de Hoge Raad
voor de Werkgelegenheid*

Noten

1. In de tekst worden de woorden 'bedrijfstakken', 'branches' en 'sectoren' door elkaar gebruikt. In het kader van de methodologie van de nationale rekeningen zijn in feite alleen het woord 'bedrijfstak' of 'branche' correct voor het niveau dat in het verslag wordt behandeld.
2. Wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen.
3. In 2013 werd echter het 'Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi' ingevoerd, dat wel een grotere invloed zal hebben.